

ROK MIHELČ

Verska svoboda v dokumentih Cerkve

UVOD

Religija in družba predstavljata dve entiteti, predstavljata abstrakciji, na kateri pa po navadi ne naletimo neposredno. Če lahko iz pregleda zgodovine in opazovanja sedanjosti izluščimo kaj jasnega, je to gotovo ugotovitev, da vprašanje razmerij med religijo in družbo ni nikjer dokončno razrešeno. Prav tako še ni napočil trenutek, ko bi lahko pod njegovo zgodovino zapisali zadnjo besedo. Pomen in vloga vere v javnem prostoru sodita med najbolj pereče teme v sodobnih demokratičnih družbah, saj se navezujeta na človekovo dostojanstvo tako v zasebnem kakor javnem življenju. Ne samo v času "velikih idej", ampak tudi danes, v času moderne družbe, se na vprašanje verske svobode odgovarja vsak dan, na vseh področjih človekovega družbenega življenja. Za vatikanski časopis *L'Osservatore Romano* je nedolgo tega španski notranji minister Jorge Fernández Díaz zapisal: "V državi ne obstaja verska svoboda, če religija najde svoj prostor samo v privatni sferi in zavesti državljanov, ne pa v javni sferi. Govoriti o religiji in javnem prostoru pomeni govoriti o konkretnem uresničevanju pravice do

verske svobode. Ta bo bolj ali manj spoštovana na podlagi tega, kako so urejeni odnosi med državo in verskimi skupnostmi." (Radio Vatikan 2013) Težko je torej najti pot iz labirinta, če temu nasproti postavimo znano Marxovo in Leninovo tezo. Nedvomno velja, da je obstoj verskih prepričanj oziroma verskih skupnosti tako nepogrešljiv sestavni del pluralizma v demokratični družbi (ESČP 2000, 26. 10). Luckmann k temu dodaja: "Da bi pravilno razumeli vlogo religije v moderni družbi, si je treba najprej zastaviti prava vprašanja." (Luckmann 1997, 84) Iskanje pravih vprašanj je izjemno težavno, kaj šele utemeljenih odgovorov. Eno je vprašanja zastaviti, nekaj drugega pa nanj odgovoriti (Luckmann 1997, 85).

V prispevku bomo prikazali razumevanje svobode veroizpovedi, ki izhaja iz razumevanja dokumentov Cerkve, koncilskih besedil in cerkvene zakonodaje. Ker so razvoj osebe, družbeni razvoj in prihodnost človeštva vezani na spoštovanje svobode v vseh razsežnostih, bomo prikazali, kako na vprašanja vzgoje, dialoga, sodelovanja in spoštovanja svobode vere odgovarjata Cerkev in obstoječa verska zakonodaja v mednarodnem prostoru.

RAZMERJE MED KATOLIŠTVOM IN LIBERALIZMOM V DEVETNAJSTEM STOLETJU

Proces sekularizacije je v dvajsetem stoletju zamajal ravnovesje sil in tok idej ter trdnjave institucionalnih ureditev. Najprej je razvezal Cerkev in državo ter nato ločil religijo od družbe. Vse od najtesnejše simbioze v sveti Rusiji do najradikalnejše ločenosti v republikanski Franciji. Kljub različnosti sta si po vsej celini stali nasproti dve načeli: prvo je zagovarjalo podreditev vseh družbenih dejavnosti religiji; drugo si je prizadevalo osvoboditi državo in družbo vsakršnega religioznega prepričanja. Dve veliki vojni, ki sta razklali Evropo, vzpon in padec totalitarnih režimov, plima in oseka ideoloških sistemov, gibanje za politično združitev, ki je najprej zaobjelo zahod celine in se nato razlilo po vsej Evropi – toliko dogodkov, ki so nedvomno vplivali na razmerja med religijo in družbo ter zaznamovali njun odnos. Če ob tem potegnemo črto, lahko na prostoru religije in družbe opazimo boje in tekmovanja skoraj vseh miselnih tokov. Od tistega, ki je zahteval nujno in čim večje sožitje in se je vojskoval za njeno obnovo, kjer se je razkrojila, pa vse do onega, ki je vztrajno poskušal dokončno izbrisati iz zavesti in srca vsakršno religiozno verovanje. Do današnjih dni ni nobena usmeritev popolnoma izginila. Njihove sledove je mogoče poiskati in najti tudi danes, a njihova sorazmerna pomembnost se je spremenila. Ene so izgubile zagon, druge so se okrepile. Najti je mogoče bojevito nevero, pa tudi iskanje sprave med svobodo in religijo. Francoska revolucija je nedvomno prinesla (navidezno) nepopravljivo nasprotje: gibanje evropskih družb k sekularizaciji in nespravljivost cerkvenih ustanov, ki so bojevito zahtevale, da priznajo njihovo versko in moralno učenje za resnico družbe. Nasprotje se je zdelo še večje pri Katoliški Cerkvi, ki je odločno obsodila že samo idejo laične države. Nedvomno je med katoličani bilo vselej nekaj takih, ki so menili, da krščanstvo ni nezdružljivo s svobodo, in so

upali, da je spor zgolj začasen nesporazum. Njihovo prepričanje je bilo, da svoboda potrebuje pomoč kristjanov in da je osvobodjena družba lahko ugodno ozračje za cerkveno duhovno poslanstvo (Rémond 2005, 198-199).

Soočenje stare družbe (katere pomemben del je bila tudi Katoliška Cerkev) z modernimi idejami – ki so se od druge polovice sedemnajstega stoletja širile, razvijale in se s francosko revolucijo leta 1789 tudi dejansko uresničile – in zlasti povsem različno razumevanje vloge religije in Cerkve v življenju posameznika in družbe je pripeljalo do konfrontacije med staro in novo (liberalno) družbo. Na tem mestu nastopi med seboj nezdružljivo katoliško in liberalno razumevanje svobode. Pri katolištvu je bila namreč ta tesno vezana na Božje razodetje, skladno s teoretičnim razumevanjem družbene ureditve. Bog oziroma njegova postava je bila tista, ki je določala meje človekove svobode. Liberalna doba pa je uveljavila antropocentrično gledanje na družbo, v središče je bil postavljen človek. Bog in njegov pomen za organiziranje vseh oblik življenja pa sta bila pomaknjena na stran ali povsem izločena¹ (Boesche 1987, 25-112).

Liberalne ideje je v devetnajstem stoletju vedno znova obsojalo vodstvo Katoliške Cerkve, to je namreč še vedno vztrajalo pri hierarhičnem modelu krščanske družbe, po katerem je krščanstvo v celoti določalo posameznikovo in družbeno življenje. Ker sta po liberalnem pojmovanju družbeno-politično-tostranski in nasprotni duhovno-religiozno-onostranski red povsem ločena, naj Cerkev in država hodita vsaka svojo pot. Zaradi tega so liberalci zagovarjali, naj bosta politično in versko področje oziroma država in Cerkev med seboj popolnoma ločeni, tako da Cerkev oziroma religija na politično področje ne bi imela nobenega vpliva. Vodstvo Cerkve je laiciziranju družbe in golemu racionalizmu seveda nasprotovalo. Liberalizem, vsaj tisti najradikalnejši, je namreč videl v človekovem razumu edino merilo za določitev resničnega in tako zanikal pomen razodetja za človekovo

spoznanje. Iz tega je sledilo, da je bil razum oziroma to, kar je ta spoznal, edino merilo tudi pri organiziranju družbe in njenih institucij. Prav tako so liberalci zagovarjali, če že ne verskega indiferentizma, vsaj verski pluralizem, ki je vse oblike verovanja z ateizmom vred postavljaj na isto raven in zanimal nadnaravne zakone. Zato so tudi omejevali cerkveno pristojnost le na dogmatična vprašanja in povsem zanimali njeno vlogo na družbeno-političnem področju, hkrati pa so vodili politiko, ki je vse bolj omejevala in celo odpravljala cerkvene pravice.

Če se vrnemo h ključnemu vprašanju *svobode* in t. i. *verske svobode*, je treba poudariti, da Cerkev svobodi – ki je bila temeljna liberalna zahteva – ni nasprotovala. Temeljni razkorak med liberalnimi in cerkvenimi idejami je bil v samem razumevanju svobode. Tako je v okrožnici *Libertas Praestantissimum* (1888) Leona XIII. (1878–1903) svoboda predstavljena kot najintimnejši Božji dar razumnim bitjem, torej ljudem, ki jim omogoča gospodovanje nad vsemi njihovimi dejanji. Kljub svobodi so ti v svojem verovanju, mišljenju in delovanju dolžni upoštevati Božjo postavbo, saj edina omogoča ravnanje v skladu s pravičnostjo in resnico. *“Nič bolj napačnega si ne moremo predstavljati, kot je trditev: človek, ki je po naravi svoboden, ne potrebuje nikakršnih zakonov; ker iz tega bi sledilo, da bi morali biti brezumni, če hočemo biti svobodni. Resnično pa je, da človek ravna zato, ker je po naravi svoboden, mora biti postavam podvržen”* (DS 3248), kar pravzaprav pomeni: da se človek da voditi od pravega razuma ter od naravne in Božje postave. Posledica uveljavitve svobode prepričanja je bilo tudi državno nepriznavanje kanoničnega prava. Moderna država pri oblikovanju svoje zakonodaje ni bila več vezana nanj, s tem se je spremenil položaj klerikov in redovnikov; ti odtlej niso imeli pravice do osebnih privilegijev oziroma izvetosti iz obstoječe državne zakonodaje, ampak so bili deležni enakih dolžnosti in pravic kot ostali državljani, postali so jim enakovredni.² Taka liberalna stališča, ki so se vse bolj uveljavila na vseh

področjih življenja, so katoličane postavila pred dilemo, ali nove razmere le obsoditi in še naprej ohranjati dotedanji pogled vodstva Katoliške Cerkve ali sprejeti moderne liberalne poglede na posameznika in narod ter novo razumevanje svobode in njenih pravic. Postavlja se vprašanje, ali bi bilo mogoče najti soglasje med novimi politično-zgodovinskimi okoliščinami, ki so temeljile na svobodomiselnem razumevanju sveta, in katoliškim pojmovanjem, ki je lastna načela razumelo kot nekaj nesprejemljivega.

VODSTVO KATOLIŠKE CERKVE O LIBERALNIH IDEJAH IN NOVIH RAZMERAH

Stališče tedanjega vodstva Cerkve je najbolj razvidno iz papeških pisem in okrožnic, v katerih je papež predstavil svoje mnenje oziroma mnenje vodstva Katoliške Cerkve o svobodomiselnih idejah in konkretnih razmerah, ki jih je udejanjenje teh idej povzročilo. Iz prereza zgodovine lahko vidimo, da je bilo stališče Katoliške Cerkve vse do poznih osemdesetih let devetnajstega stoletja bolj ali manj odklonilno. V času med izidom okrožnic *Rerum novarum* (1891) in *Quadragesimo anno* (1931) se je Katoliška Cerkev odzvala na družbene razmere pod močnim vplivom soočenja z modernizmom. Liberalno zahtevo po svobodi vesti in verskega prepričanja, kar bi hkrati pomenilo, da se odpravi katolištvo kot državno religijo, je v okrožnici *Mirari vos* (1832) obsodil papež Gregor XVI. Za Gregorjem XVI. je papež Pij IX. v znamenitem *Syllabus* (1864) prekinil z modernističnimi idejami in obsodil vsakega, ki bi menil, da se papež oziroma Cerkev lahko spravi z razvojem, liberalizmom ali sodobno civilizacijo. Papež Pij IX. je prav tako v okrožnici *Quanta cura* (1864) odločno nasprotoval temu, da religija, konkretno katolištvo, ne bi imela nobenega vpliva na državno politiko oziroma izginjanje religije iz političnega življenja. Nadalje najdemo v tej okrožnici znova trditev, da so posameznikove pravice, kot na primer pravica

do svobode vesti, verskega prepričanja, svobodnega izražanja mnenja, za Cerkev nesprejemljive. Vzporedno temu smemo ponovno omeniti znameniti *Syllabus* (1864), v katerem je bilo navedenih osemdeset stavkov, ki so bili nekakšne formulacije najpomembnejših zmot tistega časa. Obsojenih je bilo tudi nekaj tez, ki so se nanašale na liberalna načela oziroma liberalne poglede na Cerkev in državo oziroma družbo. Taka stališča Katoliške Cerkve so Cerkev samo nedvomno potiskala v graditev okopov pred modernim svetom. Nastanek delavskega in socialnega vprašanja postane nov izziv, ki terja nove odgovore. Pojav materialistično-filozofskih tokov in iz njih izpeljanih družbenih ideologij, liberalizma in marksizma, sili Cerkev v odzivanje in reševanje težav. Cerkev se na prelomu stoletja znajde v novem kulturnem okolju, ki terja odgovor. Ob tem pa v takratni družbi postane povsem nova vizija človeka, njegovega življenja, zgodovine in družbene ureditve. Cerkev nasproti tem nazorom postavi svojo krščansko filozofijo, ki za razliko od materializma obravnava človekovo duhovno naravo kot primarno danost. Lahko rečemo, da *Rerum novarum* predstavlja tedanji življenjski stik Cerkve z duhom časa in tedaj aktualnimi razmerami, predstavlja prve korake k iskanju povezave med vero in kulturo, vero in zgodovino, etičnimi principi in socialno prakso. Leon XIII. je v okrožnici postavil za izhodišče svojega nauka človeka kot duhovno bitje, ki je zaradi tega podoben Bogu in različen od vseh drugih živih bitij (DS 3265). Na to dostojanstvo so se sklicevali tudi naslednji papeži. Janez XXIII. v okrožnici *Mater et Magistra* zapiše, da je bistveno načelo katoliškega družbenega nauka v tem, da je človek temelj, vzrok in cilj vseh družbenih institucij, človek, ki je po naravi družbeno bitje, je povzdignjen v red stvarnosti, ki presega naravo (DS 3935-3953).

Rečemo lahko, da se sprejem človekovih pravic v Katoliški Cerkvi začne z Leonom XIII., in sicer ne samo zato, ker je začetnik katoliškega socialnega nauka in s tem socialnih pravic (*Rerum novarum* 1891), ampak

tudi zaradi njegovega celotnega pozitivnega odnosa do sodobnih demokratičnih političnih teženj. To predstavljajo in razodevajo vse njegove prve okrožnice, kot na primer: *Immortale Dei* (1885), *Libertas praestantissimum donum* (1888) ter *Sapientiae christianae* (1890). Na neki način je bilo s tem v teologiji konec zoperstavljanja pravic Boga in pravic človeka. Človekove pravice izhajajo iz samih dolžnosti, ki jih ima človek do Boga. Pij XI. je leta 1937 v encikliki *Mit brennender Sorge*, uperjeni proti nacionalsocializmu, izrecno poudaril kot "temeljno resnico, da ima človek kot oseba pravice, ki jih ima od Boga in v katere družba ne sme posegati, da bi jih zaničala, odpravila ali omejila in izpraznila." (*Mit brennender Sorge*, 35) Pij XII. se po drugi svetovni vojni ni posebej opredeljeval do same Deklaracije o človekovih pravicah. Znano je tudi, da ni napisal nobene socialne okrožnice. Nasprotno pa se je do človekovih pravic, ki so bile med tem slovesno razglašene, jasno opredelil njegov naslednik Janez XXIII., ko je leta 1963 izdal okrožnico *Pacem in terris*. Z njo je javno objavil pristanek Katoliške Cerkve k ideji človekovih pravic v njeni integralnosti in tudi zapisal vodilno načelo: "Vsako človeško sožitje, če hočemo, da bo dobro in uspešno urejeno, mora zmeraj imeti za temeljno načelo, da je človek oseba; to se pravi, da je po naravi obdarjen z razumom in s prosto voljo; že samo po tem je nosilec pravic in dolžnosti, ki hkrati in neprestano izvirajo iz njegove narave. Prav zato so pa tudi kot vsesplošne in nedotakljive popolnoma neodtujljive. – Če pa gledamo na dostojanstvo človeka v luči od Boga razodetih resnic, ga moramo postaviti samo še više, zakaj ljudje so odrešeni s krvjo Jezusa Kristusa ter so tako po milosti Božji otroci in prijatelji ter postavljeni za dediče večne slave." (DS 3957) Če nekoliko podrobneje pogledamo to izjavo, lahko rečemo, da je s tem podano osnovno metodološko načelo katoliškega razumevanja človekovih pravic. Na eni strani poudarja personalistično antropologijo in dostojanstvo vsake človeške osebe kot skupno podlago ljudem različnih nazorov, na drugi strani pa teološki vidik, ki dostojanstvo vsake

človeške osebe poveljavlja in utemeljuje tudi z religioznega vidika (Stres 1999, 147).

Pozneje je drugi vatikanski cerkveni zbor delo za spoštovanje človekovih pravic razglasil kot posebno nalogo Katoliške Cerkve. Pastoralna konstitucija o Cerkvi v sedanjem setu (*Gaudium et spes*) pravi: "Cerkev torej v moči zaupanega ji evangelija razglaša človekove pravice in priznava ter zelo ceni tisti dinamizem današnjega časa, ki te pravice povsod pospešuje." (CS 41,3) Prav tako koncil podobno kot Janez XXIII. postavlja človekove pravice za kriterij legitimnosti politične in družbene ureditve, ko pravi, da je Cerkev pripravljena sodelovati v vsako oblastjo, ki spoštuje človekove pravice. "Ničesar Cerkev ne želi bolj goreče kakor to, da bi se v službi blagru vseh mogla svobodno razvijati pod kakršno koli obliko vladavine, ki priznava temeljne pravice osebe in družine ter potrebe skupne blaginje." (CS 42,5) Tako konstitucija drugega vatikanskega koncila predstavlja ključni pomen za katoliško razumevanje človekovega dostojanstva v novejši zgodovini in postane izhodišče za znamenito izjavo o verski svobodi *Dignitatis humanae* (1965).

Tako Katoliška Cerkev po letu 1945 ni samo omilila stališč, ampak je naredila precej več: sprejela je načelo verske svobode. To je storila slovesno, v najpomembnejšem besedilu, ki so ga sprejeli cerkveni očetje na drugem vatikanskem koncilu. Sprememba je bila toliko bolj izredna, ker je sprejela načelo svobode veroizpovedi, kljub temu da je od vselej najbolj dosledno nasprotovala razvoju in vsakršni sekularizaciji. Preobrazba je bila tako popolna in nepričakovana, da je marsikdo rajši podvomil o iskrenosti in ji pripisoval trditve taktične skrite misli: ker se je morala Cerkev sprijazniti z nezadržno naravo sekularizacije, naj bi poskušala v junaškem boju proti zli usodi nekako preživeti v nepreklicno polarizirani družbi. Zato niso verjeli, da se je odpovedala oblasti nad vestjo. Temu lahko rečemo sprememba strategije, ne pa sprememba doktrine in prepoznavanje znamenj, ki napovedujejo mogočno spremembo. Prav tisti zbor francoskih kardinalov in

nadškofov, ki je leta 1925 z gromom in bliskom anatemiziral zamisel o laičnosti, je leta 1945, natanko čez dvajset let, sprejel o isti stvari novo izjavo, ki je prepoznala razloček med laičnostjo, se pravi pravno ureditvijo, in laicizmom, se pravi ideologijo, ter je razločila kar štiri pomene pojma laičnosti, od katerih dva nista bila več težavna za krščansko vest (Rémond 2005, 200).

Cerkev, ki je včeraj prosila državo, naj ji pomaga pri širjenju resnice in zaustavljanju zmote, je po novem izjavila, da država ni pristojna za verske zadeve. Ne more se namreč vmešati v izbiro vesti. S tem je opustila tradicionalna stališča in obrnila perspektivo. Vera – oseba drža – ki zahteva intimo človeškega bitja in njegovo vest, ne sme biti predmet nikakršne prisile, nanjo ne smeta pritiskati ne družba ne politična oblast. Lahko rečemo, da je Cerkev s tem opustila tradicionalna stališča in povsem obrnila perspektivo. V zgodovini razmerij med religijo in družbo se je začelo novo obdobje.

DIGNITATIS HUMANAЕ - OD ZAVEZNIŠTEV OLTARJA IN PRESTOLA DO USTAVNE ZAŠČITE

V pastoralni konstituciji o Cerkvi v sedanjem svetu, *Gaudium et spes*, piše, da "z nobeno človeško postavo ni mogoče tako primerno zavarovati osebnostnega človekovega dostojanstva in svobode kakor s Kristusovim evangelijem, ki je izročena Cerkvi. Ta evangelij namreč oznanja in razglaša svobodo božjih otrok; zameta vsako suženjstvo, ki končno priteka iz greha; kot nekaj svetega spoštuje dostojanstvo vesti in njenega svobodnega odločanja; nenehno opominja, da je treba vse človeške talente napravljati rodovitne v službi Boga in v blagor ljudi; in končno vsakogar priporoča ljubezni vseh. Vse to ustreza temeljni postavi krščanskega odrešenjskega reda. Čeprav je namreč prav isti Bog hkrati Odrešenik in Stvarnik, prav isti tudi Gospod tako zgodovine človeštva kakor zgodovine odrešenja, vendar prav ta božji red ne samo da ne odvzema upravičene avtonomije stvari in zlasti ne

upravičene avtonomije človeka, marveč jo ravno postavlja nazaj v njeno prvotno dostojanstvo in jo v njej utrjuje." (CS 41) Navedeno stališče je ključnega pomena za katoliško razumevanje človekovega dostojanstva. Evangelij kot vrhunec svetopisemskih besedil predstavlja edini zanesljiv garant človekovega dostojanstva, saj je v njem utemeljena tudi svoboda slehernega človeka. Biti svoboden v Kristusu pomeni, da ni nihče nikomur suženj, zato odnos z Bogom relativizira vsak drug odnos, ki bi človeka lahko zaslužnil. Cerkev s spoštovanjem vesti kot nekaj svetega sprejme in potrди absolutni primat posameznega subjekta, ki je nad vsakršno odločitvijo. Kot smo videli, v preteklosti vedno ni bilo tako, saj je Cerkev pogosto pristajala na primat institucionalne avtoritete nad posameznikovo vestjo. Novo stališče Cerkve je s tem postalo izhodišče za Izjavo o verski svobodi, *Dignitatis humanae* (1965), ki ima človekovo dostojanstvo zajeto v samem naslovu in na neki način prekinja s tradicijo državne vere, ki je pomenila nevarnost, da bi se vera lahko zlorabila v politične namene (Štuhec 2009, § 297).

Drugi vatikanski koncil (1962–1965) je bil glede na dotedanje koncile, začenši s koncilom v Niceji leta 325, drugačne narave. Na njem ni bilo utrjevanja verskih resnic ali izobčenja zaradi herezij. Nasprotno, koncil naj bi služil odprtju Cerkve navzven. Njegov pomen ni toliko pomemben za razumevanje cerkvenega nauka oziroma doktrine s strani Cerkve, ampak predvsem novo razumevanje Cerkve same. V mnogih stvareh je začrtal prenovu Cerkve in se dotaknil tudi verske svobode. Pri vprašanju verske svobode je II. vatikanski koncil sprejel Izjavo o verski svobodi, *Dignitatis Humanae* (1965), korenito prelomil s cerkveno tradicijo. V predhodnem nauku Cerkve ni bilo toliko govora o pravici do verske svobode, temveč je veljalo, da "samo resnica, in ne zmota, ima pravice". Pri vprašanju o verski svobodi je govora o ljudeh, ki se hočejo držati resnice, ne pa o (abstraktni) resnici sami. Ko je Katoliška Cerkev s koncilom privolila v načelo verske svobode,

s tem ni opustila resnice in se tudi ni vdala brezbriznosti, kakor so jo obtožili zagovorniki tradicionalnih stališč. Prav tako se ni odpovedala misli, da družba potrebuje religijo in da mora ta navdihovati vedenje posameznika in skupnosti. Z današnjimi izrazi lahko rečemo, da "čeprav se je Katoliška Cerkev potemtakem odrekla nespravljalivosti, značilni za prejšnje obdobje, je še zmerom obdržala integralistični pogled." (Rémond 2005, 201) Sprememba je samo pokazala, da vsak integralizem ni vselej nespravljaliv in se lahko spravi z veroizpovedno pluralnostjo ter s priznanjem svobode vesti. Z drugimi besedami, nespremenjeno prepričanje, da si imetnik resnice, ni vselej povezano z reakcionarnim sistemom razmišljanja.

Preden pogledamo ključne elemente *Izjave o verski svobodi*, velja opozoriti, da je bila na drugem vatikanskem koncilu verska svoboda predmet različnih pogledov. Nekateri koncilski očetje so zavzeli filozofsko stališče, češ da "zmota" nima "nobenih pravic", zato bi morale države to prepoznati, da bi bilo v tem smislu zadoščeno pravičnosti. Posledično bi bila po tem mnenju najboljša ureditev odnosov med državo in Cerkvijo taka, da bi država priznavala resnico katoliške vere in ji dajala prednostno mesto v družbi. Drugi so bili prepričani, da vsakršno katoliško priznanje verske svobode pomeni priznanje radikalne sekularizirajoče politike, ki se je rodila s francosko revolucijo. Na tem mestu velja omeniti odmevnega francoskega nadškofa Marcela Lefebvra.³ Spet tretji se niso mogli otresti skrbi, da bi koncilsko zagovarjanje verske svobode premočno vplivalo na razvoj doktrine, saj bi bilo videti, kakor da je Cerkev v preteklosti tičala v hudi zmoti. Nedvomno velja, da ljudje, ki so zrasli v okolju odklanjanja kakršnekoli avtonomnosti civilne družbe in sta jih podoba sveta in tok zgodovine potrdila v predsodku proti svobodi, pač niso mogli zlahka izstopiti iz sistema, ki je imel vsako spremembo za znamenje zmote in vsako spremembo tradicije za izdajo. Na drugi strani pa so bili koncilski očetje iz Združenih držav, ki so živeli v okolju, kjer je Katoliška Cerkev uspevala v ustavno

določeni ločitvi Cerkve od države. Menili so, da taka ureditev ni slabša od tega, kar je bilo storjeno v evropskih zaveznih oltarja in prestola. Spet drugi so bili tisti zahodnoevropski škofje, ki so se iz teoloških in političnih razlogov zavzemali za oddaljitev Cerkve od nostalgije *ancien regima*. Naposled so bili tukaj tudi škofje iz vzhodne in srednje Evrope, od katerih so bili mnogi zaprti po ječah ali hišnih priporih, ki so zahtevali močno koncilsko obrambo verske svobode, da bi jih okrepila v njihovem boju zoper komunizem (Weigel 2000, 159). Na tem mestu velja omeniti tudi Karla Wojtylo, kasnejšega papeža Janeza Pavla II., ki je takrat večkrat poudaril, da se mora Cerkev odpreti sodobnemu svetu in človeku ter mu dati odgovore na vprašanje, kako biti danes vernik, obenem pa tudi boljšo argumentacijo za soočenje z zunanjim svetom.

Po dolgih posvetovanjih in razpravah ter izpopolnitvah predloženega besedila so koncilski očetje 7. decembra 1965 sprejeli in potrdili Izjavo o verski svobodi, *Dignitatis humanae*, ki ima, kljub temu da je razmeroma kratka in zato omejena, velik pomen za razumevanje verske svobode med kristjani in po svetu nasploh. Nedvomno besedilo *Dignitatis humanae* predstavlja temeljni pomen za določanje mesta Cerkve v sodobnem svetu, saj se ta od zdaj naprej vedno bolj prepozna kot varuhinja človekovih pravic v svetu. Razglašena "pravica do verske svobode je postala hkrati merilo za dialog in sredstvo za razločevanje družbenih razmer" (Štuhec 2005, 58). Izjava o verski svobodi v prvem členu podaja temelj celotne izjave in vodilni nagib, zakaj je bila sploh izrečena. Temelj je dostojanstvo človeške osebe, ki dobiva svoj izraz v rastoči težnji po svobodi, ki se s svoje strani izraža v uveljavljanju lastne odgovornosti vsakega človeka. Vodilni nagib je preprosto dejstvo, da zavest o človekovem dostojanstvu postavlja svoje zahteve tudi na družbenem področju z vsemi posledicami: "Dostojanstva človeške osebe se ljudje v današnji dobi vedno bolj zavajajo. Vsak dan raste število tistih, ki zahtevajo, da se ljudje pri dejanjih odločajo po lastnem

preudarku in v odgovorni svobodnosti, ne pod pritiskom sile, temveč v zavesti svoje dolžnosti." (VS 1) Koncil je poudaril, da je nosilec verske svobode človeška oseba. "Človeška oseba ima pravico do verske svobode. Ta svoboda je v tem, da morajo biti vsi ljudje prosti od siljenja tako s strani posameznikov kakor tudi s strani družbenih skupnosti in katerekoli človeške oblasti; in to tako, da v verskih rečeh ni dovoljeno nikogar siliti, da bi ravnal zoper svojo vest, niti ga ovirati, da ne bi – znotraj zahtevanih mej – ravnal po svoji vesti zasebno in javno, naj bo sam ali združen z drugimi. Razen tega izjavlja, da pravica do verske svobode izključno temelji v samem dostojanstvu človeške osebe, kakršno spoznamo iz razodetja božje besede in iz samega razuma." (VS 2) Zavest o svobodi in o človekovem dostojanstvu je skupaj s priznavanjem neodtujljivih pravic osebe in narodov ena najpomembnejših značilnosti naše dobe (CD 31, 1). Že v okrožnici *Pacem in terris* Janez XXIII. močno poudari temeljne vrednote dostojanstva vsake človeške osebe, njegovo svobodo in družbo, zamišljeno in zgrajeno, da bi služila vsakemu človeku brez vsake diskriminacije, se pravi skupnemu dobremu, kar je osnova za pravičnost in mir (prim. AAS 55, 260–261). Izjava o verski svobodi močno naznanja znamenje časov in na eni strani poudari pomen verske svobode kot nedotakljivo pravico človekove svobode, na drugi strani pa si prizadeva za njeno pravno zagotovilo v družbi: "To naravno pravico človeške osebe do verske svobode je treba v pravni ureditvi družbe tako priznati, da postane sestavni del civilnega prava." (VS 2) Za boljše razumevanje pomena in tehtnosti Izjave o verski svobodi naj navedem še nekaj njenih misli.

"Krivica, ki se torej godi človeški osebi in samemu redu, ki ga je Bog določil ljudem, če kdo človeku odreka svobodno izražanje vernosti v družbi, da je le pri tem zagotovljen pravični red /.../ Svetna oblast, katere bistveni namen je skrbeti za časno blaginjo, mora versko življenje državljanov sicer priznavati in ga podpirati; toda treba je reči, da prestopa svoje meje, če si prisvaja urejevati ali preprečevati verska dejanja." (VS 3)

"Verske skupnosti imajo tudi pravico, da jih svetna oblast z zakonodajnimi sredstvi ali z upravnimi ukrepi ne ovira pri izbiranju, vzgajanju, imenovanju in prestavljanju njegovih verskih služabnikov, pri stikih z verskimi oblastmi in skupnostmi, ki so drugod po svetu, pri zidanju verskih stavb in pridobivanju ter uporabljanju potrebnih dobrin ... Verske skupnosti imajo tudi pravico, da niso ovirane, ko z govorjeno in pisano besedo javno učijo in izpričujejo svojo vero ... K verski svobodi spada razen tega še to, da verskih skupnosti nihče ne ovira pri svobodnem opozarjanju na posebno učinkovitost njihovega nauka za urejanje družbe in za oživiljanje celotne človeške dejavnosti. Končno pa iz človekove družbene narave in iz samega bistva vernosti izhaja pravica, da se morejo ljudje po nagibih svojega verskega čuta svobodno shajati in ustanavljati vzgojna, kulturna, dobrodela in socialna združenja." (VS 4)

V poglavju o verski svobodi družine Izjava pravi:

"[V]saki družini kot družbi z lastnimi in prvobitnimi pravicami pripada pravica, da pod vodstvom staršev svobodno ureja domače versko življenje. Starši imajo pravico, da po svojem lastnem verskem prepričanju določajo, kakšna naj bo verska vzgoja njihovih otrok. Svetna oblast mora zato priznavati staršem pravico, da zares svobodno izbirajo šole in druga vzgojna sredstva, ne da bi se jim zaradi te svobode pri izbiranju smela bodisi naravnost bodisi posredno nalagati krivična bremena. Pravice staršev so kršene tudi, če so otroci prisiljeni obiskovati takšen šolski pouk, ki ne ustreza verskemu prepričanju staršev, ali če se jim nalaga kot obvezen samo en način vzgajanja, iz katerega je vsako versko izobraževanje popolnoma izključeno." (VS 5)

V poglavju o skrbi za versko svobodo beremo, da sta:

"Zaščita in pospeševanje nedotakljivih človekovih pravic bistveni dolžnosti vsake svetne oblasti. S pravičnimi zakoni in z drugimi primernimi sredstvi mora svetna oblast učinkovito zavarovati versko svobodo vsem državljanom ter zagotoviti ugodne pogoje za razvoj verskega življenja, tako da bodo le-ti zares

mogli izvrševati svoje pravice glede vernosti in spolnjevati svoje verske dolžnosti in da bo tudi družba sama uživala dobrine pravičnosti in miru. ... Svetna oblast mora končno skrbeti za to, da se nikoli, ne odkrito ne prikrito, iz verskih razlogov ne krši načelo pravne enakosti državljanov, tiste enakosti, ki sama spada k skupni blaginji družbe, in da se med državljanji ne dela razlika. ... Iz tega sledi, da javni oblasti ni dovoljeno, da bi s silo ali s strahom ali s kakimi drugimi sredstvi nalagala državljanom izpovedovanje ali pa zametanje katekole religije, ali da bi koga ovirala pri vstopu ali izstopu iz verske skupnosti. Tem bolj pa je zoper božjo voljo in zoper svete pravice človekove osebe in družine narodov, kadar kdo na kakršen koli način uporabljal silo, da bi vero zatiral ali oviral bodisi v celotnem človeškem rodu bodisi v kaki pokrajini ali v določeni skupnosti." (VS 6)

Dokument nato spregovori še o mejah verske svobode, o vzgoji za uporabljanje svobode in o verski svobodi v luči razodetja. V delu dokumenta, ki govori o svobodi Cerkve, beremo, da v človeški družbi in vpričo katekole javne oblasti Cerkev zase terja svobodo kot duhovna avtoriteta, ki jo je postavil Jezus Kristus Gospod in je po Božjem naročilu dolžna iti po vsem svetu in oznanjati evangelij vsemu stvarstvu. V sklepu poleg že omenjenega spoznanja, da "ne manjka vladavin, ki v svoji ustavi sicer priznavajo svobodo verskega bogočastja, toda javne oblasti skušajo državljane odvracati od izpovedovanja vernosti in verskim skupnostim življenje zelo otežujejo in spravljajo v nevarnost", dokument zaključuje z mislijo, da je glede na dejstvo, da vsi narodi postajajo eno, da se ljudje različne kulture in vere povezujejo med seboj z vedno tesnejšimi odnosi in da narašča zavest osebne odgovornosti, potrebno, da se po vsem svetu z učinkovito pravno zaščito zavaruje verska svoboda in da se spoštujejo najvišje dolžnosti in pravice, ki jih imajo ljudje glede na svobodo oblikovanja verskega življenja v družbi (VS 15).

Videli smo, da dokument natančno določa, kaj svetna oblast oziroma država sme ali česa ne sme početi v zvezi s versko svobodo. Natančno so določene razmejitve med človeško

osebo in državo, obema pa so pripisane visoke moralne usmeritve oziroma normativi. Za razumevanje lahko povzemamo obveznosti države v odnosu do verske svobode njenih državljanov: država ne sme siliti svojih državljanov v delovanje zoper svojo vest niti jih ne sme ovirati pri delovanju po svoji vesti (VS 2, 3); država ne sme posegati v interno delo verskih organizacij in jih načeloma ne sme ovirati pri njihovem javnem delovanju (VS 3); država naj organizira pouk, v katerem bodo zastopane tudi religiozne vsebine; to je pravica vernih staršev, ki po svoji vesti vzgajajo svoje otroke in skrbijo zanje (VS 4, 5); državni oblasti ni dovoljeno, da bi s silo ali strahom ali s kakimi drugimi sredstvi nalagala državljanom izpovedovanje ali pa zametavanje katerekoli religije, oziroma da bi koga ovirala pri vstopu ali izstopu iz verske skupnosti (VS 6); državna oblast tudi ne sme s silo zatirati ali ovirati vere v državi, kaki pokrajini ali v določeni skupnosti (VS 6).

Jasna razmejitev pristojnosti je kljub pomembnosti le posledica razmišljanja koncila, ki je temeljil na še pomembnejši osnovi, to je na spoštovanju *človeške osebe*. Koncil je nedvomno potrdil, da ima človek kot oseba pravico do verske svobode in da ima to pravico zato, da bi svobodno izpolnjeval svojo obvezo do iskanja resnice, vključno s poslednjo resnico, ki pa ni nič drugega kakor Bog sam (VS 1). Tudi Karel Wojtyła, ki je s svojimi mislimi ključno prispeval k takemu razvoju koncilske misli, je menil, da je ključnega pomena filozofsko utemeljiti podmeno, da je človekovo iskanje smisla usmerjeno proti dobremu, in da človek, ki išče dobro, teži k nečemu, kar je *objektivno* dobro. Notranja dinamika naše svobode nas potemtakem sili, da resno jemljemo vprašanje, kaj je v resnici to *dobro* – ki je obenem tudi resnično (Weigel 2000, 167). V pastoralni konstituciji o Cerkvi v sedanjem svetu, *Gaudium et spes*, je Cerkev predlagala, kako naj bi svet uresničil svoje strmenje k svobodi ter z obogatitvijo in poglobljenim pojmovanjem človeka kot osebe ustvaril omiko, za katero bi bili značilni

pravičnost, mir in blaginja. Nedvomno je Karel Wojtyła menil, da je treba to antropologijo nasloniti na trdnejšo filozofsko podlago, dosegljivo slehernemu človeku ne glede na njegovo versko opredeljenost: "Svoje redke proste trenutke posvečam delu, ki je blizu mojemu srcu in raziskuje metafizični smisel in skrivnost osebe. Zdi se mi, da se razmišljanje dandanašnji giblje prav na tej ravni. Zlo našega časa je predvsem v nekakšnem poniževanju, siromašenju temeljne edinstvenosti sleherne človekove osebe. To zlo je celo bolj metafizičnega kakor moralnega značaja. Temu razkroju, ki ga načrtujejo ateistične ideologije, se moramo upreti ne toliko s sterilnimi polemikami kakor z nekakšno "rekapitulacijo" neoskrunjene skrivnosti človeka kot osebe." (Weigel 2000, 168)*

Dignitatis Humanae je za mnoge katoličane na Zahodu pomenila veliko rano, menili so, da se je z njo Cerkev odrekla svojemu mestu v državnem vodilnem sloju, ki ga je imela vse od rimskega cesarja Konstantina, a je mnogim drugim škofom, predvsem pa kasnejšemu papežu Janezu Pavlu II., pravzaprav "pomenila pravo orožje" (Ruš 2003, 74). V tem smislu je Katoliška Cerkev po koncilu revidirala vse konkordate, ki so ji dajali prednostni položaj v državi. Idejna osnova pokoncilskih konkordatov oziroma mednarodnih sporazumov med Svetim sedežem in sodobnimi državami so človekove pravice, med katerimi ima mesto tudi pravica do svobodnega izpovedovanja vere v zasebnosti in javnosti. Katoliška Cerkev meni, da ji celovito spoštovanje te pravice daje povsem zadosten prostor svobode za delovanje in z mednarodnim sporazumom ne želi drugega, kakor doseči prav to in temu dati zadostno pravno formo (Stres 1999, 148).

ČLOVEKOVO DOSTOJANSTVO - PODLAGA ČLOVEKOVIH PRAVIC

Baltimorski nadškof William E. Lori je v Združenih državah v letu 2013 ob obhajanju tednov verske svobode spregovoril: "Zdi se mi, da je obramba verske svobode

najpomembnejša pot, da bi zavarovali človekovo dostojanstvo. To tudi kaže, da so povezane vse naše svoboščine: pravica do življenja, do svobode govora in tako dalje, vse to se navezuje na za nas temeljni odnos do Stvarnika. Država mora priznati, da imamo ljudje pravico, da to vero živimo, ne le v svojem srcu, ne le zasebno po svojih domovih, ampak tudi pri delu in v javnosti – da bi tako ustvarjali kulturo spoštovanja do dostojanstva in verske svobode." (Radio Ognjišče 2013) Ob tej misli nedvomno odseva danes povsem aktualna zahteva verske svobode in dostojanstva človeka mnogih demokratičnih držav.

Človekovo dostojanstvo je neodvisno od posameznikovih kakovosti ali okoliščin, ki bi mu dodale ali odvzele kak vidik njegove vrednosti. Človekovo dostojanstvo je prišlo do posebne veljave po drugi svetovni vojni, ko je bila leta 1948 razglašena *Splošna deklaracija človekovih pravic*. Tako postane človekovo dostojanstvo moralni temelj utemeljevanja pravnih in etičnih norm na vseh tistih področjih, kjer se sodobne, družbene in etične dileme neposredno dotikajo človeka. S *Konvencijo o varovanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin* pa je človekovo dostojanstvo v območju Sveta Evrope postalo tudi pravni temelj zakonskih in drugih norm, ki se nanašajo na človeka (Štuhec 2009, § 289). Temu se bomo posvetili v naslednjem poglavju. Če povzamemo, lahko rečemo, da načelo človekovega dostojanstva pomeni, da človek nikoli ne sme postati sredstvo za doseganje katerekoli dobrine.

Kadar II. vatikanski koncil spregovori o osebnem človekovem dostojanstvu, jasno pove, da o človeku ne more in ne sme misliti zunaj konteksta osebe. Od razumevanja človeške osebe je odvisno tudi razumevanje človekovega dostojanstva. Besedilo pastoralne konstitucije *Gaudium et spes* se končno dotakne tudi avtonomije in jo postavi v odrešenjski kontekst ter jo s tem obvaruje pred popolnim relativizmom in skepticizmom. Človeku avtonomije ne odreka, pač pa jo utemelji teonomno, tako da hkrati

z njo določi dialoški značaj odnosa med človekom in Bogom. V kontekstu krščanske antropologije dobi človekovo dostojanstvo tisti specifični značaj, zaradi katerega Katoliška Cerkev brani to dostojanstvo od trenutka spočetja do človekove naravne smrti. V tej točki pa se stališče Cerkve pogosto razlikuje od drugih interpretacij človekovega dostojanstva, ki so postavljene v drugačen antropološki okvir (Štuhec 2009, § 297). Za krščansko verovanje tako obstajata dve temeljni trditvi, ki sta za idejo človekovih pravic odločilnega pomena, in sicer *človekovo stvarjenje* in *Božje učlovečenje*. Če pogledamo prvo idejo, idejo človekovega stvarjenja, kiponarzarja starozavezno misel o stvarjenju človeka po Božji podobi, je vsekakor temeljnega pomena za teološko ovrednotenje ideje človekovih pravic. Stvarjenje vsakega človeka po Božji podobi je bilo vsekakor velika podpora za idejo enakosti in enakopravnosti vseh ljudi, da so pred Bogom vsi enaki. Edino sprejemljivo razlikovanje med ljudmi je njihova osebna moralnost, ta pa je odvisna od osebne odločitve vsakega posameznika in ne od rase, spola ali kake druge pripadnosti, nad katero človek nima oblasti. Drugo tipično krščanska misel, misel na Božje učlovečenje, je krščanska teologija vedno razumela kot sporočilo o dostojanstvu človeške osebe (Stres 1999, 148). Dostojanstvo človeške osebe in njena presežnost, zaradi katere je posameznik vedno več, kakor samo član svoje skupnosti, je osnova ideje človekovih pravic. Človek ima zato tak položaj v svetu, da ima temeljno pravico, ki pravi, "da ima pravice". Zato so za opredelitev človekovega dostojanstva nujno potrebne filozofske oziroma teološke podlage, da bi lahko zagotovili spoštovanje človeka kot osebe od njegovih začetkov (spočetja) do konca življenja. "Upoštevati moramo, da je človek kulturno oziroma simbolno bitje in zaradi tega je zadeva njegovega uma, da utemelji svoje bivanje in ga utemelji tudi v svojem izvoru." (Juhant 2009, 349)

KRŠČANSKA KULTURA KOT TEMELJ MEDNARODNEGA PRAVA

Pravica do svobode religije ali prepričanja je ena najstarejših in najpomembnejših mednarodno priznanih človekovih pravic in je vsebovana v vseh ključnih mednarodnih dokumentih o človekovih pravicah. Prvi, ki so začeli iskati pravila za mednarodne odnose, so bili kanonisti, zato lahko rečemo, da je krščanska skupnost evropskih narodov postavila osnovne določbe mednarodnega prava. Vse do pariškega kongresa 1856 je bila mednarodna pravna skupnost skupnost krščanskih držav. Iz krščanske skupnosti narodov je nastajala vedno bolj liberalna mednarodna skupnost, saj so postajale njene članice države vseh kontinentov in mnogih veroizpovedi. Tako je mednarodna skupnost postajala vedno bolj univerzalna. Ideja verske svobode se je porodila v Ameriki konec sedemnajstega stoletja. V Evropi so ji pripravljali tla francoski filozofi v osemnajstem stoletju. Če nekoliko podrobneje pogledamo in opišemo pomembne dogodke in sporazume tedanjega časa, lahko izpostavimo, da je popolno svobodo vesti z vsemi posledicami prvič v zgodovini sprejela francoska narodna skupščina (Assemblée nationale) 26. 8. 1789 v *Deklaraciji o pravicah človeka in državljana*, ko je v 10. členu zapisala, da "nihče ne sme biti moten zaradi svojega prepričanja, tudi verskega, ako njegova manifestacija ne ruši zakonitega javnega reda." Kljub temu da deklaracija naznanja novo obdobje v oblikovanju ustavnih določb, je bilo še daleč do popolne realizacije teh načel. Tudi poznejši dogodki so pokazali, da v Evropi sami ni bilo več mogoče postaviti modernega mednarodnega prava na versko podlago. Poznejše revolucije so spet poudarile idejo svobode vesti in enakosti vseh veroizpovedi. Mednarodno pravo je konec devetnajstega stoletja postalo dokončno laično. Poudarim lahko, da pomemben dokument na poti do realizacije verske svobode predstavlja 6. člen berlinske konference (1885), v katerem je zapisano: "[S]voboda vesti in verska skupnost

so izrecno zagotovljeni domačinom, sonarodnjakom in tujcem. Svobodno in javno izvrševanje vseh kultov, pravica graditve verskih poslopij, organizacija misijonov vseh veroizpovedi se ne bodo omejevala ali otežkočala." Pozneje je ta akt podpisalo petnajst držav, in tako predstavlja pravne ideje, ki postajajo skupna last večine civiliziranih narodov. Omeniti velja *Ženevsko konvencijo* iz leta 1907 in *Newyorško deklaracijo* iz leta 1929, ki je izredno pomembna za uresničitev svobode vesti – v 11. členu poudarja: "[D]olžnost vsake države je, da priznava vsakemu človeku enako pravico do življenja, svobode in imetja in da poskrbi vsem ljudem na lastnem ozemlju neokrnjeno in popolno zaščito teh pravic, brez ozira na narodnost, spol, raso, jezik ali vero." Čeprav verska svoboda v tem času v mednarodnem pravu še ni imela splošnega značaja, je že tvorila del mednarodnih pogodb in prihajala v vse ustave držav, ustanovljenih po letu 1919 (grško, turško, poljsko, bavarsko, finsko, češko, weimarsko, irsko, romunsko itd.). S skupnim imenovalcem vse ustave poudarjajo, da je svoboda vesti in svoboda veroizpovedi bistvena in osnovna človekova pravica, ki jo mora spoštovati vsaka država. V tem času je sledila še *šola* druge svetovne vojne, v kateri so vsi spoznali, da edino spoštovanje osnovnih načel in pravic človeške narave kot take lahko ustvari miroljubno in trajno mednarodno skupnost. To načelo je botrovalo nastanku znamenite *Splošne deklaracije Združenih narodov o človekovih pravicah* iz leta 1948, ki predstavlja podlago in temelj mnogih drugih in naslednjih mednarodnih dokumentov, sprejetih po drugi svetovni vojni (Ojnik 1973, 280–281).

Mednarodno pravo daje zadnje čase, odkar je človek dobil svoje mesto v njem, velik poudarek varovanju človekovega dostojanstva s pomočjo varovanja človekovih pravic in svoboščin. Med njimi so tudi pravice do svobode mišljenja, vesti in veroizpovedi. Širšo in splošno zaščito posameznika v mednarodnem pravu je določila t. i. *Ustanovna listina Združenih narodov*. Od tedaj spoštovanje človekovih pravic ni več izključno notranja

stvar vsake države. Človekove pravice tako postanejo nadustavna kategorija in tudi pospešujejo harmonizacijo nacionalnih zakonodaj na tem področju. Tako vse države mednarodne skupnosti načeloma podpirajo iste pravice in vrednote, kar na področju svobode veroizpovedi pomeni, da vse države pristajajo na svobodno izpovedovanje vere vsakega posameznika ali skupnosti ljudi, tako v zasebnem kakor v javnem življenju.

V teoriji mednarodnega prava razlikujemo več različnih modelov urejanja razmerja med državo in religijo, ki se razlikujejo glede na raven varstva svobode religije. Pravno vprašanje, ki se ob tem postavlja, je, v kolikšni meri se v različnih oblikah uresničujejo splošno mednarodno priznane in od držav priznane načelo svobode religije, ki vključuje tudi kolektivno raven te pravice ter načelo enakosti, ki je prav tako splošno, mednarodno priznane pravno načelo. Za področje urejanja razmerij med državo in verskimi skupnostmi oziroma za področje pravne ureditve verskih skupnosti so pomembni tako mednarodni bilateralni kot tudi multilateralni dokumenti. Nazadnje omenjene predstavljajo predvsem mednarodne pogodbe, ki države podpisnice zavezujejo k spoštovanju človekovih pravic – med njimi tudi človekove pravice do svobode misli, vesti in veroizpovedi ter prepoved diskriminacije na podlagi vere ali drugega prepričanja.

Preambula *Ustanovne listine Združenih narodov* poudarja odločenost ljudstev Združenih narodov, da znova potrdijo "vero v temeljne človekove pravice, v dostojanstvo in vrednost človeške osebnosti, v enakopravnost moških in žensk, kakor tudi enakopravnost narodov, velikih in malih ter da pripomorejo k socialnemu napredku in k boljšim življenjskim pogojem v večji svobodi." Ustanovna listina Organizacije združenih narodov (OZN)⁵ predstavlja splošno varstvo človeka, saj so v njej sprejeta osnovna načela, zaradi katerih se države ne morejo izgovarjati, da je spoštovanje temeljnih človekovih pravic zgolj v njihovi pristojnosti, torej notranja stvar vsake države. Poseben

pomen imajo dokumenti, ki tvorijo t. i. *listino človekovih pravic*, saj so njihove norme predmet ustavnega urejanja. Mednarodno listino človekovih pravic sestavljajo naslednji mednarodni dokumenti: *Splošna deklaracija o človekovih pravicah*, *Mednarodni pakt o socialnih, ekonomskih in kulturnih pravicah*, *Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah* in dva fakultativna protokola k *Mednarodnemu paktu o državljanskih političnih pravicah*. Norme listine človekovih pravic so mednarodnopravno zagotovljena ustavna pravila na področju človekovih pravic, zato imajo države pogodbenice omejene možnosti odstopanja od teh pravic (Šturm, Drenik in Prepeluh 2004, 19).

VERSKA SVOBODA V MEDNARODNIH IN EVROPSKIH PRAVNIH STANDARDIH

Mednarodni pravni standardi oziroma dokumenti, ki pravno ali politično zavezujejo tudi vse države Evropske unije (EU) in predstavljajo razumevanje svobode veroizpovedi ali prepričanja, so dokumenti, sprejeti v okviru Združenih narodov (ZN), Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) in Sveta Evrope (SE). Ti dokumenti tudi močno vplivajo na evropsko pravo s tega področja, saj države članice EU na Unijo prenašajo del svoje suverenosti in pravic. V nadaljevanju bomo bistvene določbe in elemente omenjenih dokumentov, ki se nanašajo na svobodo religije in na odnos med državo in cerkvami ter verskimi skupnostmi, tudi predstavili.

Kot prvo velja omeniti *Splošno deklaracijo ZN o človekovih pravicah* (SDČP), ki sodi med najpomembnejše mednarodne dokumente varstva človekovih pravic, in je bila sprejeta v okviru Združenih narodov 10. decembra 1948 v Parizu. Njena vloga je izjemnega pomena, saj predstavlja univerzalno merilo uresničevanja človekovih pravic na svetu in je podlaga ter temelj pri sprejemanju vseh drugih aktov o človekovih pravicah (Jambrek 1998, 44).

Preambula SDČP razglša to deklaracijo kot skupni ideal vseh ljudstev in narodov ter uvaja znamenito misel prvega člena, da se vsi ljudje rodijo svobodni in enakopravni: "Vsi ljudje se rodijo svobodni in imajo enako dostojanstvo in enake pravice. Obdarjeni so z razumom in vestjo in bi morali ravnati drug z drugim kakor bratje." Nadalje določa, da ima vsakdo "pravico do svobodne misli, vesti in veroizpovedi; ta pravica zajema svobodo spreminjati prepričanje in vero, kakor tudi nujno svobodno, javno ali zasebno izražanje, bodisi posamezno ali v skupnosti z drugimi, s poučevanjem, v praksi, z bogoslužjem in opravljanjem obredov." (18. člen)

Deklaracija priznava pravico do verovanja kot notranji vidik in pravico do izražanja svoje vere kot zunanji vidik, bodisi posamezno ali v skupnosti z drugimi ljudmi. Izrecno ji priznava tudi pravico do svobodne spremembe vere, kar pomeni, da jo lahko svobodno goji, sprejme, spremeni ali opusti (Jambrek 1998, 44). Posebej določa, da je nedopustna vsaka diskriminacija, kar pomeni tudi diskriminacija na temelju religiozne identitete, ki bi kršila pravice, varovane v tej deklaraciji. V deklaraciji najdemo še določbe, ki se nanašajo na vero in verske skupnosti v členih, ki govorita o pravici do sklenitve zakonske zveze in o pravici do izobraževanja. Deklaracija poudarja, da imajo polnoletni moški in ženske pravico brez omejitev ne glede na raso, državljanstvo ali vero skleniti zakonsko zvezo in ustvariti družino (16. člen). Izobraževanje, ki je pravica vsakega človeka, pa mora biti usmerjeno k polnemu razvoju človekove osebnosti in utrjevanju spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin (26. člen). Pospeševati mora razumevanje, strpnost in prijateljstvo med vsemi narodi in verskimi skupnostmi ter pospeševati dejavnost Združenih narodov in ohranitev miru. Deklaracija poudarja tudi prednostno pravico staršev pri izbiri vrste izobraževanja svojih otrok (26. člen). SDČP tako predstavlja visoke mednarodnopravne zagotovljene ustavne standarde na področju človekovih pravic (Šturm, Drenik in Prepeluh 2004, 19–20).

Na drugem mestu velja omeniti *Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah* (MPDPPP), ki je bil sprejet v okviru Združenih narodov leta 1966. Pakt je konkretnjši od Deklaracije, kar se odraža tudi pri opredelitvi svobode veroizpovedi.

Prvi in drugi odstavek 18. člena pravita: "Vsakdo ima pravico do svobode misli, vesti in veroizpovedi. Ta pravica vsebuje svobodo imeti ali sprejeti vero ali prepričanje, po svoji izbiri in svobodo izražati svojo vero ali prepričanje posamično ali v skupnosti z drugimi, javno ali zasebno, z bogoslužjem, izpolnjevanjem verskih in ritualnih obredov in poučevanjem. Nihče ne sme biti prisiljen k nečemu, s čimer bi bila kršena njegova pravica imeti ali sprejeti vero ali prepričanje po lastni izbiri." Pakt torej zagotavlja pravico posameznika ali skupnosti, da izraža svojo vero na dva osnovna načina: zasebno in javno.

"Glede svobodnega izražanja vere ali prepričanja so dopustne le tiste omejitve, ki jih določa zakon, in so potrebne za zavarovanje javne varnosti, reda, zdravja ali morale, ali pa temeljnih pravic in svoboščin drugih. Države pogodbenice tega Pakta se zavezujejo spoštovati pravico staršev, oz. zakonitih skrbnikov, da svojim otrokom zagotovijo tisto versko in moralno vzgojo, ki je v skladu z njihovim lastnim prepričanjem." (3. in 4. odstavek 18. člena)

Pravico do svobode misli, vesti in veroizpovedi tako pakt prišteva med eno od sedmih najbolj temeljnih pravic, katerih razveljavitev je v kateremkoli primeru nedopustna.

Na tem mestu izpostavimo še *Deklaracijo o ukinitvi vseh oblik verske nestrpnosti na podlagi vere ali prepričanja*, v kateri je opredeljena prepoved verske diskriminacije, ki jo opravljajo bodisi organi javne oblasti bodisi zasebni subjekti. Prepovedani so neupravičeni državni posegi in omejitve. Deklaracija zavezuje države podpisnice, da sprejmejo pravne in izobraževalne ukrepe, katerih namen je ukiniti vsakršno religiozno diskriminacijo.

V 2. členu je nestrpnost in diskriminacija na podlagi vere ali prepričanja definirana kot "kaksno koli razlikovanje, izključevanje,

omejevanje ali dajanje prednosti na podlagi vere ali prepričanja, ki ima za cilj ali posledico izničenje ali oškodovanje priznanja, uživanja ali uveljavljanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin na enakopravni podlagi."

Deklaracija v 5. členu obsežneje govori o varnosti in pravicah otrok in staršev ter opredeljuje svoboščine, ki jih vključuje pravica do svobode misli, vesti in veroizpovedi. 6. člen opredeljuje, katere svoboščine vključuje pravica do svobode misli, vesti in veroizpovedi ali prepričanja, pri čemer je prvi odstavek 6. člena zelo konkreten. Vendar tudi določa, da navedeni primeri ne izčrpajo pojma verske svobode. 6. člen ima svojo podlago v 18. členu MPDPP in ga ne more prejudicirati (Drenik 2004, 34–35).

V tem sklopu omenimo tudi *Konvencijo o otrokovih pravicah*, ki je še ena od številnih konvencij s področja človekovih pravic, sprejetih v okviru Združenih narodov. Ta določa, da "[d]ržave pogodbenice spoštujejo in vsakemu otroku, ki sodi pod njihovo pravno pristojnost, jamčijo s to Konvencijo priznane pravice brez kakršnegakoli razlikovanja, ne glede na raso, barvo kože, spol, jezik, veroizpoved, politično ali drugo prepričanje, narodno, etnično ali družbeno poreklo, premoženje, invalidnost, rojstvo ali kakršenkoli drug položaj otroka, njegovih staršev ali zakonitega skrbnika." (1. in 2. odstavek 2. člena)

Poleg omenjenih virov je še mnogo drugih mednarodnih pogodb, ki posredno varujejo svobodo religije. Države pogodbenice se strinjajo o uresničevanju pravice do svobode misli, vesti in veroizpovedi, kar so pokazale tudi s podpisom zgoraj navedenih dokumentov. Vprašanje pa je, koliko se zavedajo in se hočejo zavedati, da se ta pravica nanaša tudi na institucionalno raven, in v kolikšni meri in na kak način se sankcionirajo kršitve ob morebitnem nezagotavljanju teh svoboščin.

Kot zadnje omenimo še *Evropsko konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin* (EKČP), ki prav tako predstavlja pomemben mednarodnopravni dokument

in ima status regionalnega dokumenta, s poslanstvom, da na evropski ravni uresničuje načela SDČP.

Svobodo veroizpovedi izrecno urejata 9. člen EKČP, ki zagotavlja svobodo misli, vesti in veroizpovedi, in 2. člen Protokola številka 1 k EKČP, ki varuje pravico do izobraževanja. Varstvo omenjenih dveh členov pa pogosto dopolnjujejo tudi določbe 14. člena o prepovedi diskriminacije. 9. člen (svoboda mišljenja, vesti in vere) zagotavlja: "1. Vsakdo ima pravico do svobode misli, vesti in veroizpovedi. Ta pravica vključuje svobodo spremembe vere ali prepričanja ter svobodo, da človek bodisi sam ali skupaj z drugimi ter zasebno ali javno izraža svojo vero ali prepričanje v bogoslužju, pouku, praksi ali verskih obredih. 2. Svoboda izpovedovanja vere ali prepričanja se sme omejiti samo v primerih, ki jih določa zakon, in če je to nujno v demokratični družbi zaradi javne varnosti, za zaščito javnega reda, zdravja ali morale ali zaradi varstva pravic in svoboščin drugih ljudi."

Varovana sta notranji in zunanji vidik posameznikove svobode, razlikovanje pa ima praktične posledice, saj se omejitve drugega odstavka nanašajo le na zunanji vidik, medtem ko je vsakršno vmešavanje države prepovedano glede notranjega vidika, ki je neomejeno svoboden.

2. člen (pravica do izobraževanja) Protokola številka 1 k EKČP določa: "Nikomur ne sme biti odvzeta pravica do izobraževanja. Pri izvajanju funkcij, ki so v zvezi z vzgojo in izobraževanjem, mora država spoštovati pravico staršev, da zagotovijo svojim otrokom takšno vzgojo in izobraževanje, ki sta v skladu z njihovim lastnim verskim in filozofskim prepričanjem."

Svoboda religije predstavlja preizkusni kamen skupne zaveze k ideji človekovih pravic, zato svobodo religije varujejo tudi druge mednarodne organizacije. Na območju Evrope je stališče o svobodi religije in o predpostavkah za njeno omejevanje v sklepnem dokumentu dunajskega vrha leta 1989 sprejela tudi Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE).

SKLEP

Razmerje med idejo človekovih pravic in krščanstvom, posebno pa še odnos med človekovimi pravicami in Katoliško Cerkvijo, je izrazito kompleksen pojav. Z ene strani ne manjka zgodovinskih primerov teptanja človekovih pravic, ki so jih skušali celo teološko opravičevati. Po drugi strani pa ni verjetno v nobeni drugi ideji o človeku toliko nastavkov za utemeljitev dostojanstva človeške osebe kakor v krščanski pripovedi o stvarjenju in odrešenju slehernega človeka ter vseh ljudi brez razlike (Stres 1999, 143).

Po pravilih občega mednarodnega prava je Katoliška Cerkev subjekt *sui generis* mednarodnega prava. Drugi vatikanski koncil z Izjavo o verski svobodi (*Dignitatis humanae*) predstavi pomen in pojmovanje verske svobode kot resnično "orožje miru, ki ima zgodovinsko in preroško poslanstvo." (Benedikt XVI. 2010, 15) Podobno kot Splošna deklaracija človekovih pravic tudi Izjava o verski svobodi poudarja, da je temelj verske svobode dostojanstvo človeške osebe (VS 1, SDČP 2). Ta pravica mora v politični družbi postati državljanska pravica, nikakor ni povezana z resničnostjo ali zmotnostjo določene religije. Politika, ki spoštuje dostojanstvo človeške osebe, mora tudi drugače ljudi sprejeti take, kot so. Soglasij in posameznih politik v družbi ni mogoče uveljaviti v pričakovanju, da se bodo ljudje kakorkoli radikalno spremenili (Raz 1990, 46). "Svetna oblast, katere bistveni namen je skrbeti za skupno časno blaginjo, mora torej versko življenje državljanov sicer priznavati in ga podpirati; toda treba je reči, da prestopa svoje meje, če si prisvaja pravico urejevati ali preprečevati verska dejanja." (VS 3) K temu bi bilo treba dodati, da velja to za vsa področja človeškega duhovnega življenja. Oblast prestopa svoje pristojnosti, ko začne ljudem tako ali drugače vsiljevati ali onemogočati določen svetovni ali življenjski nazor, filozofijo ali religijo. S tem sodobno pojmovanje demokratične politične ureditve ustvarja možnosti za celovito spoštovanje verske

svobode in to je tudi izhodišče konkretnih urejanj odnosov med državo in pokoncilsko Katoliško Cerkvijo (Stres 1999, 149).

REFERENCE

- AAS – Acta Apostolicae Sedis. http://www.vatican.va/archive/aas/index_sp.htm (pridobljeno 10. 8. 2013)
- Benedikt XVI. 2010. Cerkveni dokumenti. Nova serija 17. *Verska svoboda – pot do miru: poslanica ob svetovnem dnevu miru*, 1. januarja 2011. Prevod: Rafko Valenčič.
- Boesche, Roger. 1987. *The strange liberalism of Alexis de Tocqueville*. Ithaca in London: Cornell University Press.
- CS – Pastoralna konstitucija o Cerkvi v sedanjem svetu (GS – Gaudium et spes) z dne 7. 12. 1965.
- Deklaracija o ukinitvi vseh oblik verske nestrpnosti na podlagi vere ali prepričanja, ki jo je razglasila Generalna skupščina Združenih narodov 25. 11. 1981 z resolucijo št. 36/55.
- Denzinger, Heinrich, Hünemann, Peter. 1991. *Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen / Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum* (DS). Herder: Freiburg im Breisgau.
- Drenik, Simona. 2004. *Odnos med cerkvijo in državo z vidika prava Evropske unije*. Ljubljana: Inštitut za pravo človekovih pravic.
- Evropska konvencija o človekovih pravicah, Svet Evrope, Strasbourg 4. 11. 1950; veljati je začela 3. 9. 1953.
- Evropsko sodišče za človekove pravice (ESČP). 2000. Hasan in Chaush proti Bolgariji. <http://www.echr.coe.int> (pridobljeno 10. 8. 2013).
- Jambrek, Peter. 1998. Nekaj misli o sodnem varstvu pravice do svobode religije. *Tretji dan* 27, 11: 44–48.
- Juhant, Janez. 2009. *Etika I: na poti k vzajemnosti človeškosti*. Ljubljana: Študentska založba.
- Kongregacija za verski nauk. CD 31. Navodilo o krščanski svobodi in osvoboditvi = Congregazione per la dottrina della fede.
- Konvencija o otrokovih pravicah, konvencija Generalne skupščine Združenih narodov z dne 20. 11. 1989, resolucija št. 44/25. Ratificirala jo je že SFRJ z zakonom, objavljenim v Uradnem listu SFRJ, št. 15/90 z dne 21. 12. 1990, Slovenija pa jo je prevzela z Aktom o notifikaciji nasledstva.
- Luckmann, Thomas. 1997. *Nevidna religija*. Ljubljana: Krtina.
- Mednarodni pakt o političnih in državljanskih pravicah, ki ga je sprejela Generalna skupščina Združenih narodov 16. 12. 1996 z resolucijo 2200 A (XXI), veljati je začel 23. 3. 1976.
- Ojnik, Stanislav. 1973. *Verska svoboda v mednarodnem pravu*. *Bogoslovni vestnik* 33, 1–4: 280–287.
- Oecumenicum concilium Vaticanum. 1966. *Pastoralna konstitucija o Cerkvi v sedanjem svetu* (CS) (GS – Gaudium et spes) z dne 7. 12. 1965. Ljubljana: Nadškofjski ordinariat.
- Pij XI. Mit brennender sorge. 1937. http://www.vatican.va/holy_father/pius_xi/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_14031937_mit-brennender-sorge_en.html (pridobljeno 10. 8. 2013).
- Radio Vatikan. 2013. *Kultura in družba*. 7. 3. 2013. http://sl.radiovaticana.va/storico/2013/03/07/%C5%A1panski_minister_diaz:_v_dr%C5%BEavi_ne_obstaja_verska_svoboda%2C_%C4%8De_j/slv-670557 (pridobljeno 10. 8. 2013).
- Radio Ognjišče. 2013. *Verska svoboda zahteva demokratičnih držav*. 31. 5. 2013. <http://radio.ognjisce.si/sl/142/svet/10841/> (pridobljeno 10. 8. 2013).

Raz, Joseph. 1990. Facing Diversity: The Case of Epistemic Abstinence. <http://www.jstor.org> (pridobljeno 10. 8. 2013).
Rémond, René. 2005. *Religija in družba v Evropi*. Ljubljana: Založba.

Roß, Jan. 2003. *Der Papst. Johannes Paul II. Drama und Geheimnis*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.

Splošna deklaracija Združenih narodov o človekovih pravicah, ki jo je sprejela in razglasila Generalna skupščina Združenih narodov 10. 12. 1948 z resolucijo št. 217 A (III).

Stres, Anton. 1999. Človekove pravice in krščanstvo. V: Alenka Šelih, ur. *Posvet ob 50-letnici Splošne deklaracije OZN o človekovih pravicah*, 143–151. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Štuhec, Ivan. 2005. *Cerkev – sveta in prekleta*. Celje: Mohorjeva družba.

Štuhec, Ivan Janez. 2009. Človekovo dostojanstvo. V: Ivan Janez Štuhec in Anton Mlinar, ur. *Leksikon krščanske etike*. Elektronska izdaja. Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba.

Šturm, Lovro, Drenik Simona in Prepeluh Urška. *Sveto in svetno: pravni vidiki verske svobode*. Celje: Mohorjeva družba.

VS – Izjava o verski svobodi (DH – Dignitatis humanae) z dne 7. 12. 1965.

Weigel, George. 2000. *Apostol upanja: življenje in delo papeža Janeza Pavla II.* Bled: Vernar Consulting.

1. Poudariti velja tudi očitno razliko med angleškim in evropskim (kontinentalnim) gledanjem na svobodo. Pri angleškem pogledu so bile svobodi postavljene meje, in sicer na temelju bodisi naravnega bodisi pozitivnega prava. Za evropsko razumevanje svobode to ne drži, na slednjo se je gledalo kot na nekaj, kar človek doseže šele, ko izstopi iz okvirov (pozitivnega) zakona. Če sta bila pri

angleškem gledanju svoboda in zakon tesno povezana, se je na evropskem kontinentu človek čutil zares svobodnega šele, ko se je znebil okovov zakona. Tako stališče pa je bilo katoliškemu gledanju na svobodo nasprotno.

2. Podobno so tudi različne dejavnosti, ki so bile prej v domeni Cerkev, prišle pod pristojnost države: matične zadeve, vodenje bolnišnic in drugih dobrotelčnih ustanov, upravljanje pokopališč, zlasti pa področje šolstva. Tu so liberalci skušali na vse možne načine preprečiti kakršnokoli obliko cerkvenega vpliva na mladino, tako da so ukinjali verski pouk v državnih šolah, omejili ali celo odpravili državno podporo zasebnim šolam, ki jih je večinoma ustanovila Cerkev, naposled pa so celo prepovedali zasebno šolstvo.
3. Marcel François Marie Joseph Lefebvre (29. november 1905–25. marec 1991), francoski nadškof, eden najznačilnejših "gromovnikov manjšine", ki je glasoval proti besedilu o verski svobodi. Pozneje je povzel diskurz protirevolucijskih teoretikov, ne da bi spremenil eno samo vejico, in je še naprej branil red stvari, v katerem sta religija in družba popolnoma prepleteni med seboj (Rémond 2005, 202). Lahko bi rekli, da je bila z zahodnoevropskega pogleda sprejeta Izjava o verski svobodi velik korak nazaj, če ne kar kapitulacija. Omenjeni francoski nadškof je zaradi te izjave prekinil stike s Katoliško Cerkvijo, kljub temu da vzrok za to največkrat povezujejo z drugo reformo, in sicer z uvedbo narodnih jezikov v bogoslužje, sam je namreč vztrajal pri latinski predkoničinski obliki bogoslužja. Po mnenju Roßa je bila ključna točka spora prav verska svoboda (Roß 2003, 73).
4. George Weigel citira misel Karla Wojtyły v pismu očetu Henriju de Lubac, medtem ko je zaključeval prvi osnutek svojega pomembnega filozofskega dela *Osebe in dejanja*.
5. Organizacija združenih narodov (OZN) je bila ustanovljena 24. oktobra 1945 v San Franciscu (ZDA) in predstavlja mednarodno organizacijo, katere glavni cilj predstavlja med drugim pospeševanje in razvoj spoštovanja človekovih pravic ter svoboščin ne glede na raso, spol, jezik in vero.